

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 8 (1) 2021: 624-629

Kitap Tanıtımı/ Book Review

Geliş Tarihi / Received: 26/05/2021 / Kabul Tarihi / Accepted: 30/06/2021

İSLAM HUKUKUNDA REHİN

Mehmet Dirik, (Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2016), 310 s.

Şükrü AYRAN*

“İslam Hukukunda Rehin” adlı çalışmada yazar, çeşitli fıkıh ekollerinin görüşlerine başvurarak İslam hukuk doktrininde rehin akdinin mahiyetini ortaya koymaya çalışmıştır. Yer yer modern hukuk literatüründen faydalanılsa da çalışma, klasik fıkıh kaynaklarımızla sınırlı tutulmuştur. Rehin konusu, klasik literatürümüzde en ince ayrıntısına kadar ele alınıp işlendiği için genellikle İslam Hukukunun klasik kaynakları temelinde inşa edilen bir çalışma ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar, rehinin yanında rehine ilişen veya benzeyen diğer akit türlerine de uyarlanabilecek tarzda teorik bir yapıda ele alınmıştır. Bu yüzden yalnızca konuya ilişkin klasik görüşlerle yetinilmemiş, kısıtlı da olsa yeri geldiğinde Kara Avrupası hukuku başta olmak üzere çeşitli hukuk düşüncelerinden görüşlerle mesele kritik edilmiştir. Böylece konuya ilişkin mukayese, farklı bakış açısı, değerlendirme ve kanaatler rehin konusu bağlamında işlenmiştir. Konunun kişi, toplum ve din boyutunda hikmetleri kısa açıklamalar eşliğinde sunulmuştur. Çalışmanın genelinde rehin akdinin yer yer hikmet tarafının vurgulanması, İslam Hukukunda rehin akdinin kuru bir muameleden daha fazlası olduğunu göstermiştir.

Kitap bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Rehin hakkının ve rehin sözleşmesinin ana başlık edinildiği giriş kısmında rehinin hukuki içeriği, genel anlamda akit kavramı ve borçlar hukukunda rehin sözleşmesinin yerine dair temel kavramlar ele alınmıştır. Bu bağlamda genel akit teorisi kapsamında rehin akdinin mahiyeti, varlık sebepleri ve haklar çerçevesinde rehin alma hakkının içindeki yeri kısaca ana hatlarıyla okuyucuya sunulmuştur. Rehin de dahil olmak üzere bir borç ilişkisinde alacağın garanti altına alınmasına dair damân sözleşmeleri, kısa tanımlarla teminat hukuku kapsamında konu edinilmiştir. Kara Avrupası hukukunda teminatın şahsi ve aynı şekilde temelde ikiye ayrılması gerçeği, doğurduğu çeşitli hukuki sonuçlar eşliğinde betimlenmiştir. Rehin sözleşmesiyle koruma altına alınan haklar, pozitif hukukun ve İslam Hukukunun perspektifinden tasnif edilerek okumaya tabi tutulmuştur. Konu, klasik ve modern çeşitli kavramlar düzleminde birçok açıdan

* Dr. Öğrt. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, e-Mail: cemilmeric1313@gmail.com Orcid No: 0000-0002-0129-0973

bağlantılarıyla irdelenmiştir. Pozitif hukuk ile İslam Hukuku arasında yapılan mukayese imkanı, okuyucuya ufku açık bir perspektif kazandırmıştır (s. 1-13).

Rehin hükmünün, işlevinin, amacının, türlerinin ve yakın muhtevasının ele alındığı her bir alt başlıkta fıkıh mezheplerinin konuya farklı yaklaşımının yanında görüşlerin kesişen ve benzeşen noktaları çeşitli boyutlarıyla tespit edilmiştir. Rehin türleri ile rehne belirli bazı yönleriyle benzeyen sözleşmelerin arasında geçerli olan veya olabilecek genel ilkeler gözden kaçırılmamıştır (s. 13-20). Nitekim İslam Hukuk teorisinde ana hatlarıyla akit teorisinin işlendiği alt başlık kapsamında akdin kavramsal çerçevesi, unsurları, kuruluşu, çeşitli türleriyle hükmünün ve sonlandırılmasının işlenmesiyle akit türleri arasında rehin akdinin yerini tespit etmenin zemini hazırlanmıştır. Ardından İslam Hukuk teorisinin ana hatlarıyla göz önünde bulundurarak fıkıhın akit türlerine bakışının konu edinildiği başlık altında çeşitli açılardan akitler sistematik bir biçimde gözler önüne serilmiştir. Bütün bu hazırlık evresinden sonra rehin tanım ve edille-i erbea düzleminde meşruiyet delillerini genel akit teorisi içine yerleştirmek, daha kolay ve yerinde bir yaklaşım olmuştur. Bu sayede okuyucu, genel perspektiften özel bir bakış açısına giden aşamalı bir evrede kitabın birinci bölümüne zihnen hazırlanmıştır (s. 20-44).

Kitabın birinci bölümünde giriş bölümünden daha özel bir yaklaşımla rehin sözleşmesinin kurucu unsurları ve bu unsurlarda bulunması gerekli şartlar ele alınmıştır. Bölüm ana başlığı altında rehin sözleşmesi, akdin tarafları, akit sebebi borç, akit konusu mal ve akdin kuruluşu başlıkları üzerinden ele alınmıştır. Bölüm alt ve ayrıntılı başlıkları, konunun anlatımı ve sunumu açısından oldukça bütüncül ve tutarlı bir sistem dairesinde sunulmuştur. Böylesi başarılı bir taksim, furu fıkıhın ve fıkıh usulünün yer yer ortak konuları arasına giren başlıkların makul bir form kazanmasına hizmet etmiş ve en akılda kalır bir şablonda sunumu kolaylaştırmıştır. Birinci bölüm kapsamında konular ele alınırken her meselede elden geldiğince mukayeseli bir yöntem ve dil benimsenerek işlenmiştir. Rehin gibi soyut ve girift bir konu, bütün boyut ve incelikleriyle elden geldiğince açık bir üslupla okuyucuya sunulmaya çalışılmıştır. Buna rağmen kitabın başından sonuna rehin konusunun tabiatı, alanın uzmanı bir okuyucudan dahi her an dikkatli ve akli başında bir okumayı talep etmektedir. Çünkü her adımda ve aşamada rehin konusu, hem genel akit tasavvuru hem de çeşitli akit tasarruflarıyla bağlantılı bir biçimde işlenmiştir. Bu durum her an çeşitli konularla rehin akdi bağlantıları arasında zihne hızlı bir gelgitler örgüsünü takip etmeyi gerekli kılmaktadır. Konunun mezhepler ve çeşitli fakihler arasında mukayeseli ele alınması ise, konuya hakkını vererek anlamak uğruna harcanması gereken eforu katlamaktadır.

Birinci bölümün ayrıntısına indiğimizde akdin tarafları başlığı altında sözleşme yapacak kişilerin ehliyet yetkinliği dönemlere ayrılarak işlendikten sonra kanuni temsil yetkisi üzerinden sözleşmenin gerçekleştirilebilme yolları ayrıntılı bir biçimde gözler önüne serilmiştir. Rehin akdini gerçekleştirenlerin teberru'a yetkin olmasının gereği vurgulandıktan sonra rehne ehil olmanın önündeki arızalar, alt başlıklar altında tartışmaya açılmıştır. Ehliyete kota koyan engelleri ifade eden arızalar, klasik

fıkıh usulündeki taksimiyle semâvî ve müktesep şeklinde iki ana başlığa ayrılarak her bir arızanın ayrıntısına mezhepler bağlamında değinilmiştir. Konu, sadece rehin özelinde bir içeriğe sığdırılmamış, ehliyet arızalarının bütün tasarruflara yansımaya ışık tutacak şekilde özetlenmiştir (s. 45-61).

Rehin verilecek borca ilişkin şartların ele alındığı başlık altında rehin verilecek malın deyn, ayn ve menfaat olması gerçeği üzerinden bir taksimle meseleye yaklaşmıştır. Rehin verilen mala ilişkin her üç gerçeklik, elden geldiğince bütün ayrıntılarıyla mezhep farklılıkları gözetilerek çeşitli alt başlıklar altında anlatılmıştır. Rehin verilecek malın (merhun) teslim edilebilir olması, mülk edinilmiş olması, müşterek mal olmaması ve bu malda râhinin hakkının bulunmaması başlıkları altında mesele ayrıntılarıyla mezheplerin farklı bakış açıları ve gerekçelendirmeleriyle tartışılmıştır. Özellikle rehin verilecek malın şahsın özel mülkü olmasına dair çeşitli görüşlerin işlendiği başlık altında kanununi temsilcinin (velî) temsil ettiği kısıtlının malını kendi borcuna karşılık rehin vermesi, ariyet malın rehni, kiralanmış malın rehni, gasp edilmiş malın rehni, başka bir mala karşın alınan merhûnun rehni, terikenin rehni, vakıf malının ve miri arazisinin rehni gibi alt başlıklar açılmıştır. Söz konusu başlıklar altında özel mülkiyetin rehin akdindeki yeri ve önemi bütün ayrıntılarıyla tetkik edilmiş, meselenin çeşitli cihetlerine ışık tutulmuş ve meselenin her başlık altında günceldeki karşılıkları gözden kaçırılmamıştır. Rehin verilen mala ilişkin aranan şartların en sonuncusunun işlendiği başlık altındaysa rehin verilen malın tamamlayıcı parçalarına ve bu malda meydana gelecek muhtemel artışlara ilişkin hükümler üzerinde durulmuştur. Mesele rehin konusu malın kapsamı ve ona eklenecek ziyadeler üzerinden ele alınarak temel bir taksim ve basit bir çözümlemeyle açıklığa kavuşturulmuştur. Bütün bunlardan sonra mesele veciz ifadelerle özetlenmiştir (s. 61-119).

Giriş kısmında ana hatlarıyla anlatılan akitlerle ilgili genel prensipler, kurucu unsurlar ve irade beyanı konuları birinci bölüm başlığı altında dile getirilen rehin akdinin kuruluşuna dair alt başlıktakinden daha hususi bir biçimde irade beyanı, rehin akdinde şart, rehin akdinde kabz ve tescilin kabz yerine geçmesi alt başlıklarında ele alınmıştır. Rehin akdinin unsurlarından irade beyanının konu edinildiği başlık altında icap kabulün taraflarına, şekil şartı olarak rehin sözleşmesinde aranan çeşitli kayıtlara, rehin özleşmesi özelinde dile getirilen icap ve kabulde aranan şartlara değinilmiştir. Rehin akdinin unsurlarından rehin akdine bitişen şartın ele alındığı başlık altındaysa sahih, fasit ve batıl şart; rehin akdinin muhtemel olduğu şartlar üzerinden tartışılmıştır. Buna göre rehin akdinin muktezasına uygun düşen şartlar sahihken akdin muktezasına uygun düşmeyen şartlar fasit ve akdin aslına tamamen aykırı olan şartlar batıldır. Özellikle rehin sözleşmesinde muhtemel şartların ele alındığı başlık altında çeşitli muhtemel şartlar fakihlerin ve mezheplerin olaya farklı yaklaşımları göz önünde bulundurularak tetkik edilmiştir. Benzer bir yaklaşım rehin akdinde kabzın tartışıldığı başlık altında da başarıyla sürdürülmüştür. Son olarak tescilin kabz yerine geçip geçmemesi alt başlığıyla birinci bölüm sona erdirilmiştir (s. 119-167).

Kitabın ikinci bölümünde rehin akdinin hükümlerine değinilmiştir. Rehin verilen malın borçla ilişkisinin işlendiği başlık altında merhun malın rehin alan kişinin elindeki konumu, rehin verilen malda tecezzi etmeyen yaygın bir hak olduğu belirtilmiştir. Ardından rehin akdinde birden fazla taraf olduğunda borcunu ödeyenlerin rehin verilen mala ilişkin hakları rehin verenin, borcun ve rehin alanın birden fazla olması ihtimalleri göz önünde bulundurularak mezhepler arası tartışılmıştır. Benzer bir şekilde rehin verilen malın yerine başka bir eşya vererek değiştirilebilme, rehin verilen malda ve borçta ilave olup olmayacağının imkanı mezhepler bağlamında konu edinilmiştir (s. 167-181). Rehin verilen malın rehin alana sağladığı haklar altındaysa hukukun hak ve sorumluluk dengesi üzerinden rehin konusu rehin alan özelinde ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Tabii ki bu haklardan en önemlisi rehin alacaklıya rehin verilen malın kıymeti üzerinden alacağını tahsil etme imkanı tanınmasıdır. Haliyle bu hak alacaklıya alacağını talep etme, rehin verilen mala birden çok hak iliştiğinde tazminde öncelik, alacağını tahsil edinceye kadar rehin verilen malı yanında tutma ve borcu ödenmediğinde rehin malı satarak borcunu alma hakları vermektedir. Rehin verilen malın muhafazası ve masraflarına ilişkin başlık altında çeşitli ihtimaller ve mezheplerin bu ihtimallere verdikleri cevaplar bağlamında konu somutlaştırılmıştır. Rehin verilen mala ilişkin tarafların yaptığı veya yapması gerekli masrafları akit türlerine, durumlara ve şartlara göre güncellenerek okuyucuya iletilmiştir. Rehinden yararlanmanın işlendiği başlık altında tarafların rehin verilen maldan yararlanma imkanları, Türk Medeni Kanunu da dahil çeşitli kaynaklardan istifade edilerek oldukça tafsilatlı bir biçimde konu edinilmiştir. Çeşitli ihtimaller mezheplerin konuya katkılarıyla daha da zenginleştirilmiş, böylece birbirinden farklı birçok boyut ve hükme eserde yer verilmiştir (s. 181-209).

Benzer yaklaşım ve sunumlar rehin verilen maldan tasarruflarda ve bu malın tazmini meselesinde de gösterilmiştir. Konunun İslam hukukunda yer almış çeşitli akitlerle bağlantısının kurularak mezhepler bağlamında tartışılması, okuyucuya farklı ufuklar kazandıracak niteliktedir. Rehin borç karşılığında bir teminat olduğu için yazar, rehin verilen şeyin satım işlemlerini bir başlık altında işleme ihtiyacı hissetmiştir. Burada unutulmaması gereken nokta rehin alan kişi, verilen rehine rağmen alacağını isteme ve talep etme hakkına sahiptir. Satış işlemi, ödenmeyen borç sonrası ortaya çıkan zorunlu bir durumdur. Alacaklı, borçlu iflas ettiğinde, delirdiğinde, borcunu gerektiği gibi ödeyemediğinde, öldüğünde ve hacir gerçekleştiğinde ortaya çıkmaktadır. İşlem mahkeme kontrol, karar, sevk ve idaresinde yürütülür. Yazar, rehin edilen malın satış işlemlerinin sağlıklı yürütülmesi ile tarihte Buhara bölgesinde uygulama alanı bulunan bey' bi'l-vefâ akdi arasında bağlantı kurarak olumlu ve istifade edilir yorumlar yapmıştır. Meseleler yazar tarafından her aşamada yorumlanarak kapalı kalan yönler ortaya konmuş ve yeni çıkarsamalara imkan tanınmıştır. Yetkisi bulunan kişilerin rehin verilen eşyayı satmasının işlendiği başlık altındaysa rehinin satış işlemlerinin devamına ilişkin süreç ele alınmıştır. Rehin verenin, rehin alanın satım işlemini doğrudan veya vekaletle satıp nakde çevirmesi yanında üçüncü bir şahsiyetin vekaletle bu işlemi yerine

getirilmesi, satış yetkisinin mirasçılara kalması ve hakimın zorla bu satış işlemini gerçekleştirilmesi durumları irdelenmiştir (s.209-245).

Çabuk bozulan malların satışının işlendiği başlık altında olağan ve olağanüstü durumlarda malların bozulması veya bozulmaya yüz tuttuğu hallerde mezheplerin satış işlemi hakkındaki görüşleri, tercihler ve maslahatlar çerçevesinde ele alınmıştır. Ardından satış sonrası bir geçmişe yönelik muhtemel bir hak talebi konusunun işlendiği başlığa geçilmiştir. Rehin malın üçüncü şahıs olarak güvenilir kişilerin eline teslim edilmesi meselesinin işlendiği ana başlık altında güvenilir kişinin (adl) niteliği, konumu ve birden fazla olmaları üzerinden tahlil edilmiştir. Güvenilir kişi ile vekil arasındaki farklar ortaya konduktan sonra söz konusu üçüncü şahsiyetin rehin verilen mal üzerinde ne tür yetkilerinin olduğu konusuna geçilmiştir. Bu konu kapsamında güvenilir kişinin rehin eşyayı elde tutma yetkisi, rehin tutulan malı satış yetkisi ve rehin verilen malın bedeli üzerindeki yetkisi tartışılmıştır. Yetkisi yanında olağan ve olağan üstü durumlarda mal telef olduğunda güvenilir kişinin hasar sorumlulukları, ved'î ahkâmı çerçevesinde ortaya konmuştur. Güvenilir kişiye dair konu, adlin vekaletinin sona ermesi meselesiyle tamamlanmıştır. Ödünç verilen malın rehin verilmesi tartışmalarıyla ikinci bölüm sonlandırılmıştır. Hanefiler ariyeti emanet; rehni tazmin edilecek mal kabule etseler de Mâlikiler, Şâfiiler ve Hanbeliler bu görüşte değildir. Yazar bu bakış açıları ve gerekçeleri eşliğinde konuyu tartışarak işlemeyi tercih etmiştir (s. 245-268).

Nihayet kitabın üçüncü ve son bölümünde kitabın geneline göre rehin konusunu toparlayıcı konu, dil ve üslupta işlenmiştir. Çünkü üçüncü bölüme kadar zaten konu elden geldiğince bütün ayrıntılı ve yönleriyle ortaya konduğu için üçüncü bölümde rehin akdi sonunda taraflar arasında ortaya çıkabilecek muhtemel anlaşmazlıklar ve rehin akdini sonlandıran durumlar derli toplu bir biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Taraflar arasındaki uyuşmazlıkların giderilmesi konu başlığı kapsamında rehin verilen malla ilgili uyuşmazlıklar, borçlarla ilgili uyuşmazlıklar, rehin verilen malın kabızıyla ilgili ihtilaflar başlıkları üzerinden işlenmiştir. Rehin akdinin sona ermesi meselesi ayrıntılı alt başlıklar şeklinde sistematik olarak işlenmiştir. Bölüm bağlamında rehin akdine dair söylenmesi gereken gerekenler dile getirilerek sonuç bölümüne geçilmiştir (s. 269-294). Sonuç bölümünde genel cümlelerle konu özetlenmiş, ulaşılan sonuçlar güzel, açık bir üslupla ve düzgün cümlelerle ortaya konmuştur (s. 295-298).

Yazar, konu, dil, üslup, araştırma tekniği, analiz, sentez ve çıkarsama gibi birçok açıdan son derece başarılı bir akademik çalışma ortaya çıkarmıştır. Hem sayı hem de çeşitlilik açısından elden geldiğince zengin bir literatürden yararlanmış. Çalışma sadece rehin konusunda değil genel anlamda akit teorisinde öğretici, yeni fikirler çıkarsayıcı ve okuyucuya hukuk nosyonu kazandırıcı nitelikleriyle fazlasıyla taşımaktadır. Çeşitli mezhepler üzerinden rehin konusunu bütün boyutlarını akıcı bir akademik üslupla işlemesi bakımından çalışma övgüyü hak etmektedir. Tabii ki çalışmanın eksik gördüğümüz ve eleştireceğimiz yönleri vardır. Çalışmada yer yer bazı meselelerin aşırı şekilde tekrarlanması, okuyanı yer yer sıkacak bir hal

almaktadır. Ayrıca çalışmanın genelinde oldukça teknik bir dil kullanılmıştır. Kullanılan teknik dil, sıradan okuyucuyu zorlayacak düzeydedir. Fakat çalışmanın konuyu birçok açıdan ele alması, bazı meselelerde ister istemez aşırı tekrarları zorunlu kılmaktadır. Çünkü rehin, hem klasik literatürde hem de günümüz hukukunda neredeyse bütün akitlerle bir şekilde bağlantısı bulunan çok boyutlu bir konudur. Klasik fıkıh literatüründe genel anlamda ticaret hukuku ve özel anlamda rehin konuları, konu ve kavram düzeyinde son derece teknik alt yapı istemektedir. Yazarın insan olmasından kaynaklanan eksiklikleri bir tarafa korsak konunun işlenişinde görülebilecek muhtemel eksiklikler ve dezavantajlar daha çok konunun tabiatından kaynaklanmaktadır.